

การอนุรักษ์นาคนันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนา

The conservation of Nakatan (Corbel) and Thammat Busabok Lanna.

กาญจนา ชลศิริ

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

kanjanachonsiri@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์นาคนันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูล สารสนเทศ และแหล่งงานศิลปกรรมนาคนันต์และธรรมาสันบุษบกแบบล้านนา 2) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างนาคนันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนา 3) เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์นาคนันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนา วัดบ้านโป่ง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย โดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) ผลการวิจัยพบว่าจากการการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) เมื่อมีการสร้างสรรค์คุณค่าเชิงสุนทรียะให้เกิดขึ้น ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติย่อมสูญสลายไปตามกาลเวลา ยังหลงเหลือเศษซาก ร่องรอยโครงสร้างที่เคยดำเนินอยู่ในอดีตให้ได้ทวนระลึกถึง ประวัติศาสตร์จึงเป็นศาสตร์หนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรวบรวม ศึกษา รวมถึงอนุรักษ์เพื่อให้เห็นถึงลำดับของจุดกำเนิดที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นปัจจุบัน วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) การอนุรักษ์ ตามพจนานุกรมหมายถึง การรักษาให้คงเดิม ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย จึงหมายถึง การรักษาศิลปกรรมที่สร้างขึ้นบนผืนแผ่นดินไทย อันเป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชนรุ่นหลัง วัตถุประสงค์ข้อที่ 3) การถ่ายทอดงานอนุรักษ์จึงต้องมีกระบวนการขั้นตอนที่ชัดเจน ให้เป็นแบบอย่างให้แก่ชาวบ้าน หรือผู้ที่มีความสนใจในการสืบสานงานต่อเชิงอนุรักษ์ให้กับศิลปกรรม วัดและดำรงไว้นานเท่านาน สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การศึกษาการข้อมูลในศิลปกรรมของชาติ ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของคนสมัยก่อน ในการคำนึงถึงศิลปะวัตถุที่ใช้ประกอบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ศาสนา และวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสมัยก่อน โดยนำหลักการศิลปะเชิงความงามมาใช้ในชีวิตประจำวัน อันเป็นจิตใจละเอียดอ่อนปราณีต เพื่อเกิดการตระหนักถึงคุณค่าในศิลปกรรมของชาติ และเกิดความหวงแหนสมบัติอันงดงามล้ำค่าและการอนุรักษ์ศิลปกรรมให้ดำรงอยู่สืบไป

Abstract

The research of conservation of the Conservation of Nakatan (Corbel) and ThammatButsabok. Lanna as a qualitative research is to study the concept 1) To study information source of Nagatan and ThammasBussabok arts in Lanna style 2) To study the process of creating Nakatan and ThammasbutsabokLanna 3) To propose the conservation guidelines for Nakhantan and ThammasbusabokLanna. Ban Pong Temple. Mae Suai District. Chiang Rai Province.

The researcher collect the data .by Structured Interview and Focus Group.

The results indicate that objectives are: 1) The aesthetic value creation both man-made and natural decay with time. Remaining debris vestigial structure to demonstrate the sequence of the origin to current changes. 2). "conservation." according to the Thai dictionary means to maintain the oldness . the Conservation refers to treatment that built on Thai cultural species remain legacy for future generations. Learning can be a source of history information of art objects comprise the beliefs. rituals. traditions. religions and cultures to conform the lives of people formerly led art-oriented beauty in everyday life unpredictably Psychological subtlety art realization value and the prized treasures turn up magnificent conservation to live continuously.

บทนำ

เมื่อมีการสร้างสรรค์คุณค่าเชิงสุนทรีย์ให้เกิดขึ้น ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติย่อมสูญสลายไปตามกาลเวลา ยิ่งหลงเหลือเศษซาก ร่องรอยโครงสร้างที่เคยดำเนินอยู่ในอดีตให้ได้หวนระลึกถึงประวัติศาสตร์จึงเป็นศาสตร์หนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรวบรวม ศึกษา รวมถึงอนุรักษ์ เพื่อให้เห็นถึงลำดับของจุดกำเนิดที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นปัจจุบัน หากแต่เป็นการยืนยัน ข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี “การอนุรักษ์” จำเป็นในยุคคาบเกี่ยวที่ตัวบุคคลสามารถทำได้เพียงระยะเวลาหนึ่ง而同สมัยเพื่อส่งต่ออดีตให้กับปัจจุบัน และแสดงหลักฐานทางความคิดที่เป็นรูปธรรม อย่างโบราณวัตถุ โบราณสถาน หากมองจากความเป็นปัจจุบันที่ผู้วิจัยมอย้อนกลับไปในั้น การเรียนรู้ปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่เป็นความรู้จากอดีตที่บันทึกไว้ทั้งสิ้น ทั้งวิชาปรัชญา ที่มาจากสมัยกรีกโบราณ ดาราศาสตร์ที่มีมาก่อนอารยธรรมเมโสโปเตเมีย จากศาสตร์ที่ไกลออกไปจากการรับรู้ด้วยตาเปล่าอย่างจักรวาล กลับมาสู่ปัจจัยสี่ที่หนึ่งในนั้นมีที่อยู่อาศัยของมนุษย์บ้าน วัด ฆราวาสสถาปัตยกรรมที่สำคัญและเป็นจุดศูนย์รวมมนุษย์ อีกทั้งหนึ่งที่สำคัญของชาวพุทธวัด และมักจะปรากฏส่วนสำคัญเชิงสุนทรีย์ เพราะเป็นแหล่งศูนย์รวมสัญลักษณ์ทางความงาม และส่วนประกอบที่เลือกศึกษา คือส่วนรับน้ำหนักของสถาปัตยกรรมในวัดป่าแดด บ้านโป่ง ที่เรียกว่า “นาคทันต์” หรือคันทวย ซึ่งมีหน้าที่รับน้ำหนักการค้ำยันน้ำหนักในงานสถาปัตยกรรมประกอบอยู่ในส่วนต่างๆ ของอาคารในหลายลักษณะแตกต่างกันไปตามตำแหน่งและหน้าที่ เช่น ค้ำยันส่วนของหลังคา ติดตั้งระหว่างได้ช้ายคากับ

เสาในลักษณะเอียง ช่วยป้องกันแดดและฝนเรียกว่า นาคทนต์ (คันทวย) ฯลฯ ส่วนค้ำยันน้ำหนักของผนัง ก็คือคาน และเสา เป็นต้น

นาคทนต์ หรือ คันทวย มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมมุมฉาก สำหรับรับน้ำหนักจากชายคาถ้ายลงสู่เสาอาคารด้านนอกพบทั้งในสถาปัตยกรรมตะวันตกและตะวันออก ในสถาปัตยกรรมตะวันตกคือก้อนหินหรือที่ยื่นออกมาจากผนังหรือกำแพงเพื่อรับน้ำหนักของสิ่งก่อสร้างที่ยื่นออกมา ถ้าเป็นทวยไม้ก็จะเรียกว่า “tassel” หรือ “bragger” เริ่มในสมัยก่อนประวัติศาสตร์แต่มานิยมกันในยุคกลางและสถาปัตยกรรมขุนนางสกอตแลนด์ฝรั่งเศสจึงเรียกคันทวยว่า “corbeau” ซึ่งแปลว่านกกา และ “cul-de-lampe” คำว่า “corbel” มาจากภาษาฝรั่งเศสเก่าซึ่งมาจากภาษาละติน “corbellus” แปลว่ากา (นก) แปลงมาจากคำว่า “corvus” ซึ่งหมายถึงลักษณะจะงอยปากนก สำหรับคันทวยที่อยู่ภายนอกอาคารที่ใช้รองรับหลังคา หรือ “modillon” สำหรับคันทวยที่รองรับน้ำหนักภายในสิ่งก่อสร้าง มีการใช้คันทวยในการตกแต่งตกแต่งพบในสิ่งก่อสร้างแบบโรมาเนสก์มักจะเรียบแต่จะมีการแกะสลักเป็นรูปหน้าคน หัวสัตว์ หรือสัตว์ในจินตนาการ เช่น ที่วัดคิลเพ็ค (Kilpeck) ประเทศอังกฤษที่ยังมีคันทวยจากสมัยนั้นเหลืออยู่เกือบทั้งหมด ในประเทศอิตาลีและประเทศฝรั่งเศสจะค่อนข้างใหญ่กว่าและตกแต่งอย่างวิจิตรกว่าอย่างเช่น คันทวย “Cinquecento” จากคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในอังกฤษจะใช้คันทวยในการก่อสร้างบ้านไม้แบบที่เรียกว่า “half-timber” เพื่อรับน้ำหนักชั้นบนที่มักจะยื่นออกมาจากชั้นล่าง การแกะสลักคันทวยเริ่มหุ่หุ่ขึ้นปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12 ในอังกฤษ เช่นคันทวยที่มหาวิทยาลัยคอลลันบางครั้งคันทวยก็จะดูเหมือนงอกออกมาจากกำแพงรองรับด้วยเทวดาหรือรูปสลักอื่นๆ สมัยต่อมาจะมีการแกะคันทวยเป็นใบไม้หรือรูปตกแต่งอื่นๆคล้ายกับการแกะหัวเสาส่วนในแถบตะวันออกนอกเหนือจากประเทศไทยแล้วพบที่ประเทศจีนตามธรรมเนียมการก่อสร้างของจีนจะเรียกคันทวยว่า “dougong” ซึ่งใช้กันมาตั้งแต่ก่อนคริสตกาล

ในประเทศไทยส่วนใหญ่ทำเป็นรูปพญานาค จึงเรียกว่านาคทนต์ ซึ่งสันนิษฐานเกี่ยวกับความสำคัญของพญานาคที่มีต่อการอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยการออกแบบอยู่ในกรอบสามเหลี่ยมและประดับด้วยลายพันธุ์พฤกษามีสัดส่วนที่สวยงามเป็นที่นิยม คือ 4 คูณ 6 หรือ 4 คูณ 7 หรือ 4 คูณ 8 (4 คือส่วนกว้าง 6 7 และ 8 คือส่วนสูง) นาคทนต์ ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารใหญ่ ณ วัดบ้านโป่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ซึ่งนาคทนต์มีลักษณะเป็นคันทวยไม้ มีจำนวน 12 ชั้นตามปັນักษัตรประดับค้ำยันหลังในส่วนโบสถ์หลังเก่าที่กำลังมีการบูรณะขึ้นใหม่ สภาพมีสีเหลืองเหลืออยู่ให้พอเห็นร่องรอย บางส่วนประดับแก้วอังวะซึ่งแก้วนี้ได้มาตอนประเทศอังกฤษเข้ายึดครองพม่า ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการอนุรักษ์ เพราะนอกเหนือจากการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของท้องถิ่นแล้วยังเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ความสัมพันธ์ของชนต่างชาติที่มีอิทธิพลในพุทธศิลปกรรมของไทยวัดดอยงำเมือง

ธรรมาสน์ คือที่สำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรม หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและศาสนิกชนผู้ที่สนใจฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุสามเณร ธรรมาสน์ยังประดิษฐานอยู่ภายในวิหารใหญ่ ณ วัดบ้านโป่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลปลาแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ซึ่งธรรมาสน์มีลักษณะเป็น

ธรรมาสันทรวงบุษบก (ปราสาท) ศิลปะทางล้านนาอันเป็นศิลปะเฉพาะตัวในท้องถิ่นและภูมิภาคทางภาคเหนือ โดยเฉพาะธรรมาสันทรวงล้านนาซึ่งลักษณะ รูปทรง ลวดลายการประดับตกแต่ง และสัดส่วนของธรรมาสันตั้งแต่รูปแบบฐานจนถึงยอดปราสาทมีความสง่างาม ตั้งตระหง่านภายในวิหาร ลักษณะธรรมาสันส่วนฐานย่อมุมเป็นจตุรทิศ ให้ความความซับซ้อนให้เกิดมิติที่ลุ่มลึก มีบันไดนาคนาคพาดขึ้นไปเชื่อมโยงเพื่อใช้สำหรับเดินขึ้นไปภายในตัวธรรมาสัน ตัวธรรมาสันที่สำหรับนั่งเทศนามีลักษณะ 4 ด้าน ส่วนด้านหลังมีตู้ไว้สำหรับเก็บคัมภีร์ ด้านนอกมีเทวดายืนพนมมือประจำทิศต่างๆ ตลอดสูงขึ้นไปคือเรือนยอดมีการซ้อนของหลังคาให้สูงเป็นชั้นๆ ขึ้นไปจนถึงยอด และลดหลั่นกันลงจนมาถึงฐานสูงได้ประมาณ 10 เมตร ค่อนข้างเป็นธรรมาสันบุษบกหลังใหญ่มีการล่องลาดปิดทองประดับตกแต่งอย่างสวยงามฉะนั้นธรรมาสันจึงเป็นศิลปกรรมเกี่ยวเนื่องด้วยประเพณีทางพุทธศาสนาของไทยอย่างหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นงานสถาปัตยกรรมอันประณีตด้วยศิลปะที่มีลักษณะน่าสนใจและน่าศึกษาเรียนรู้ถึงอัตลักษณ์เฉพาะตนของทางล้านนาคุณค่าและการทวงแหวนศิลปวัตถุที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สะท้อนภูมิปัญญาพื้นถิ่นจนเป็นศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าคู่กับศาสนาและเรื่องราววิถีชีวิตของคนในล้านนาอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดลักษณะนาคนาคพันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนาวัดบ้านโป่ง อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อกระบวนการอนุรักษ์นาคนาคพันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนาวัดบ้านโป่ง อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์นาคนาคพันต์และธรรมาสันบุษบกล้านนาวัดบ้านโป่ง อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยอนุรักษ์เชิงปฏิบัติการ Action Research นาคนาคพันต์และธรรมาสันบุษบก วัดบ้านโป่ง ตำบลป่าแดด อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงรายได้ศึกษาหลักการและแนวทฤษฎีจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงได้กำหนดรูปแบบเครื่องมือในการดำเนินการดังนี้

1. สัมภาษณ์ข้อมูลคนในพื้นที่โดยการสนทนา บันทึกข้อมูล
 2. การสร้างเครื่องมือสำหรับใช้รวบรวมข้อมูล
 3. สัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่เพื่อหาข้อมูลการตั้งหน่วยงานที่มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เนื่องจากงานศิลปกรรมแต่ละประเภท นั้นมีความแตกต่างกันการดูแลรักษาจึงต้องเลือกใช้วิธีการที่ถูกต้อง
 4. สนทนาผู้มีความรู้ในท้องถิ่น เช่น เจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน
- การดำเนินการวิจัยและการกระบวนการจัดทำ

1. ศึกษาคุณค่าและธรรมมาสน์บุษบก
2. คัดลอกโครงสร้างธรรมมาสน์บุษบกและคันทวย
3. เผยแพร่ ถ่ายทอด องค์ความรู้สู่ชุมชนการการเผยแพร่องค์ความรู้ สร้างความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของศิลปกรรม แก่ประชาชนเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติ
4. วิเคราะห์ข้อมูลสรุปการศึกษาและเขียนรายงานการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด คติการอนุรักษ์คุณค่าและธรรมมาสน์บุษบกล้านนา กรณีศึกษาวัดบ้านโป่ง โดยได้ศึกษาศิลปวัตถุ 2 ประเภท ได้แก่คุณค่าและธรรมมาสน์บุษบก โดยภาพรวมการอนุรักษ์นั้นมีแนวคิดเหมือนกัน ได้มีการรวบรวมเนื้อหาด้านการอนุรักษ์เรื่องราวความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม ย่อมบ่งบอกถึงความเป็นชาติ หากผู้คนในประเทศไม่คำนึงถึงศิลปวัฒนธรรมแล้วย่อมนำไปสู่ทางลบทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก เพราะศิลปะจะสอนให้เห็นความงามคุณค่าในจิตใจผู้คนในชาติ ว่าเป็นผู้มีสัจนิยมหรือสุนทรียะหรือไม่ ฉะนั้นงานศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นย่อมเกิดจากภูมิปัญญาครูช่างโบราณ ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อคงความเป็นชาติไว้ด้วยงานศิลปะ ซึ่งศิลปวัฒนธรรมปัจจุบันนี้ถูกทำลายด้วยความไม่เห็นคุณค่ามากที่สุดคือ ศิลปกรรมต่างๆจากความไม่รู้ ปัจจุบันปัจจัยหลายเรื่องเกี่ยวกับศิลปกรรมนั้นยังหลงเหลือ อาจเพราะเริ่มมีกลุ่มคนได้เห็นคุณค่าศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ มีการศึกษา ค้นคว้า หากกระบวนการในการเก็บรักษา ทั้งพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ วัด การเก็บรวบรวมรักษาและอนุรักษ์การอนุรักษ์ก็ต้องใช้แนวทางหลายฝ่าย โดยเฉพาะการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นที่วัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มีศิลปวัตถุที่ครูช่างหลงเหลือไว้ที่ชาวบ้าน ช่วยกันดูแลค่อนข้างที่มีสมบูรณ์เป็นอย่างมาก สามารถเรียนรู้และศึกษาได้ เช่น นาคทนต์ และธรรมมาสน์บุษบก ที่ทางวัดเก็บไว้เป็นสมบัติของวัดให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาดังนี้

1) การอนุรักษ์คุณค่า ตามพจนานุกรม หมายถึง การรักษาให้คงเดิม ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย จึงหมายถึง การรักษาศิลปกรรมที่สร้างขึ้นบนผืนแผ่นดินไทย อันเป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไป โดยศึกษาถึงสาเหตุและการเสื่อมสลายและหาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ให้ศิลปไทยดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ อีกทั้งเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ นับตั้งแต่การดำรงชีวิตในแต่ละวัน การกิน การอยู่ การแต่งกาย การพักผ่อน การทำงาน การจราจรการขนส่ง การแสดงอารมณ์ การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งวิถีชีวิตนั้น เริ่มมาจากการที่มีต้นแบบ อาจจะเป็นตัวบุคคลแล้วมีคนส่วนใหญ่ หรือประชาชนส่วนใหญ่มองเห็นด้วยและ ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยสิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งที่ดีงามเพื่อดำรงไว้ซึ่ง วัฒนธรรมไทย トラบจบชั่วลูกชั่วหลาน ฉะนั้นการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ที่ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อศิลปะพื้นถิ่นน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายความรู้ความเข้าใจอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ในสภาพปัจจุบันศิลปวัตถุที่ทรงคุณค่ามีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการอนุรักษ์จึงมีบทบาทและความหมายมากในศิลปวัฒนธรรมของชาติ

อิทธิพลรูปแบบของศิลปะและความเป็นมาในชุมชนพื้นถิ่นยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลของศิลปะในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ได้รับการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทั้ง รูปแบบ เทคนิคแม้กระทั่งวิธีการต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาอันวิจิตรตรงตามทรงคุณค่าประดับไว้ในพุทธศาสนาและความเป็นมาศิลปะล้านนา คันทวยปรากฏพบเจอได้จากทั่วทุกแห่งทั้งในภูมิภาคเอเชีย ประเทศไทย พื้นที่ทางตอนเหนือ (ล้านนา) และประเทศในแถบยุโรปมีชื่อเรียกที่หลากหลายทั้งในไทยและต่างประเทศ เช่น คันทวย ทวย นาคตัน ท้าวแขน แขนนาง ค้ายันลา ภาษาอังกฤษเรียกว่า Bragger Corbel ชื่อดังกล่าวเรียกแตกต่างกันตามพื้นที่ หน้าที่การใช้งาน วัสดุ รูปทรงที่สร้างขึ้น “นาคตัน” ไทยเรียกตามรูปทรงส่วนใหญ่ที่นิยมสร้างรูปพระยานาค ตามสถาปัตยกรรมส่วนต่าง ๆ ในวัดหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ นาคซึ่งเป็นเป็นพญายูใหญ่ที่เป็นสัญลักษณ์แห่ง การดำรงรักษา สืบทอด ตามตำนาน ที่กล่าวไว้และปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา

พุทธประวัติ มีคติความเชื่อเรื่อง “พระยานาค” เป็นอันมาก มีหลายตอนที่มีการกล่าวถึงพระยานาค ที่มีทั้งดีและร้าย แต่ด้วยพระคุณานุภาพอันประเสริฐแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงระงับเสียซึ่งฤทธิ์พระยานาคผู้มีสันดานอันเป็นบาปให้ยอมสรีโรราบหันมายอมรับนับถือในพระพุทธศาสนา จึงมีเรื่องราวพระยานาคมาเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ เช่น พระยานาคตนหนึ่งได้ฟังธรรมของพระพุทธองค์แล้วเกิดศรัทธา จึงนิมิตกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา อยู่มาวันหนึ่งได้เข้าจำวัด ช่วงจำวัดนั้นมนต์ได้เสื่อมลงจึงกลายร่างเป็นงูใหญ่ จนพระภิกษุรูปอื่นไปเห็นเข้าจึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงให้พระภิกษุนาคนั้นสึกออกไป เพราะเป็นสัตว์เดรัจฉานไม่สามารถบวชในพระพุทธศาสนาได้ นาคตนนั้นเสียใจมากจึงขอถวายคำว่า “นาค” ไว้ใช้เรียกผู้ที่เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ในความศรัทธาของตน ด้วยอัสสาสะและจิตอันสทิตมั่นในพระสรีราพพแห่งองค์สมเด็จพระบรมชินสีห์ของเหล่าพระยานาค จึงเป็นเค้าเงื่อนบันดาลใจให้งานช่างในศาสนาพุทธมีรูปลักษณะของ “พระยานาค” ทำหน้าที่ปกป้อง ดูแลพุทธสถานประดับในสถาปัตยกรรมมานับพันปี

2) ธรรมมาสน์ทรงบุษบก (ปราสาท) วัดบ้านโป่งมีขนาดความสูง 10 เมตร วัดจากฐานจนถึงปลียอดเป็นศิลปกรรมล้านนาซึ่งมีขนาดใหญ่และมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามมีการฉลุและแกะไม้ด้วยลวดลายเป็นรูปสัตว์ในวรรณคดี อาทิเช่น หนุมาน ยักษ์ราหู เทวดา เป็นต้น ธรรมมาสน์ในวิหารวัดบ้านโป่งมีการลงสีพื้นด้วยสีแดงชาดและด้วยปิดทองคำเปลว(ลายคำ)ให้เป็นลวดลายพรรณพฤกษานานาชนิด ตามศิลปะแบบล้านนาและประดับกระจกกิน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและนิยมใช้เป็นอย่างมากทางภาคเหนือ โดยช่างฝีมือจากดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้สร้างและออกแบบ รูปทรงธรรมมาสน์ทรงบุษบก(ปราสาท) มีความพิเศษตรงส่วนหลังคาที่ค่อนข้างสูงชะลูดกว่าที่ใด และมีการซ้อนของหลังคาลดระดับตามสัดส่วนที่พอเหมาะพอดี จึงทำให้หลังคาธรรมมาสน์วัดบ้านโป่งมีความสวยงาม มี 2 ส่วนคือ โครงสร้าง และ การประดับตกแต่งฐานธรรมมาสน์มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 180 x 180 เซนติเมตร มีการย่อมุม 12 ซึ่งฐานธรรมมาสน์มีความสูง 133 เซนติเมตร มีลักษณะ ธรรมมาสน์บุษบกวัดบ้านโป่งค่อนข้างจะมีลักษณะรูปทรงยืดยาว สูงสุดจากฐานจนถึงปลายยอดธรรมมาสน์ มีการย่อมุมตั้งแต่ฐานจนถึงปลียอด ซึ่งทำให้ธรรมมาสน์ดูอ่อนช้อยสง่างามรับกัน กับรูปทรงของฐานลักษณะตัวเรือนของธรรมมาสน์จะเอาไว้สำหรับพระภิกษุ

นั่งสำหรับเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา ตัวเรือนของธรรมมาสน์มีการทำซุ้มทั้งสี่ด้านมีบันไดทางขึ้นเพียงด้านเดียว ส่วนซุ้มล้อมตัวเรือนทั้งสามด้านมีฉากกลั่นฉลุลายแกะไม้เป็นลวดลายต่าง ๆ สูงขึ้นไปเหนือตัวเรือนธรรมมาสน์จะมีคอกลั่นและเป็นมิลดลายดอกพุทตาลสวยงามเป็นอย่างมากและก็เป็นบันแถลงไล่ระดับสูงขึ้นไป เพื่อลดขนาดสัดส่วนของตัวเรือนลงจนถึงยอดให้ได้สัดส่วนสวยงามและพอเหมาะเป็นการใช้หลักความงามเชิงใส่ศิลปะมาใช้ให้ลวดรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้ความประณีตยิ่งขึ้น

ภาพที่ : 1 หลังคาธรรมมาสน์ที่มีการย่อมุมและซ้อนกันขึ้นไป

ภาพที่ : 2 ลายคำที่มีการประดับหน้ากระดานมีความสวยงามเป็นลวดลายดอกพุทตาลเหนือคอรธรรมมาสน์ขึ้นไปเป็นหลังคา

การตกแต่งธรรมมาสน์บุษบกประกอบด้วยการลงสีชาดเป็นส่วนใหญ่โดยสีชาดนั้นมีความหมายบ่งบอกถึงพลังอำนาจหรือสีแห่งสวรรค์ก็ได้ ซึ่งธรรมมาสน์มีการใช้การปิดทองคำเปลว ด้วยเทคนิคลายคำซึ่งเป็นเทคนิคเฉพาะทางภาคเหนือ ซุ้มประตูทั้งสี่ด้าน หลังคาธรรมมาสน์บุษบกจะแบ่งเป็น 3 ส่วน ช่วงปลาย ช่วงกลางและช่วงหลังคา ซึ่งลักษณะหลังคามีการซ้อนกันเป็นลำดับ ยังมีเรือนกึ่งกลางระหว่างหลังคาและยอดบนสุดจะเรือนหลังเล็กมีเทพพนม

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการใช้สังคม”

(Research and Creative Work on Buddhism for Social Service)

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เป็นประจําที่ศรัทธา คือว่าเป็นบุษบกที่มีหลังคาสลับซับซ้อนและดูแปลกตาจากธรรมาสน์จากที่อื่นๆทางภาคเหนือ
ตลอดปียอดมีฐานมีกลีบยื่นออกมา มีลักษณะเหมือนกลีบบัวสายหรือบัวสัตตบพูนยอดขึ้นไปอีกมีบัวก้านชั้นจนสุด
ยอดจึงเป็นลูกแก้วหรือหยดน้ำซึ่งมีความหมายว่าเป็นแดนโลกุตระ(พระนิพพาน)

ภาพที่ : 3 ฐานธรรมาสน์มีลักษณะสูงเป็นบัวคว่ำบัววายหลังมีท้องไม้อยู่กึ่งกลางระหว่างลูกแก้วอกไก่ชั้น
กลาง ซึ่งการตกแต่งฐานธรรมาสน์ประดับด้วยกระจกเงินปัจจุบันหลงเหลืออยู่น้อยมาก จึงใช้เป็นกระจกเงาธรรมาสน์แทน
มีลักษณะเป็นกระจกทรงกลมส่วนปลายที่ไขประดับท้องไม้เป็นลายก้านขดดอกพุดตาน

ภาพที่ : 4 ส่วนตัวเรือนของธรรมาสน์มีการประดับอาภรณ์ ลายคำ กระจกเงิน เทวดา ภาพสัตว์ในวรรณคดี

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการใช้สังคม”

(Research and Creative Work on Buddhism for Social Service)

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ : 5 หลังคาของธรรมมาสน์มีความสูงและซ้อนกันหลายชั้น

ภาพที่ : 6 การประดับตกแต่งธรรมมาสน์อาทิ ลายคำ กระเจ๊กจีน เทวดา ภาพสัตว์ในวรรณคดี

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการใช้สังคม”

(Research and Creative Work on Buddhism for Social Service)

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ 7 การประดับตกแต่งธรรมมาสน์อาทิ ลายคำ กระจกจีน เทวดา ภาพสัตว์ในวรรณคดีเพื่อสร้างอรรถถ และ
เพิ่มเรื่องราวความหมายให้แก่ผู้รับชมให้สนุกกับความหมายยิ่งขึ้น

ภาพที่ 8 บันไดพญานาคสำหรับใช้เดินขึ้นไปบนเรือนธรรมมาสน์

ภาพที่ : 9 บันไดพญานาคสำหรับใช้เดินขึ้นไปบนเรือนธรรมมาสน์

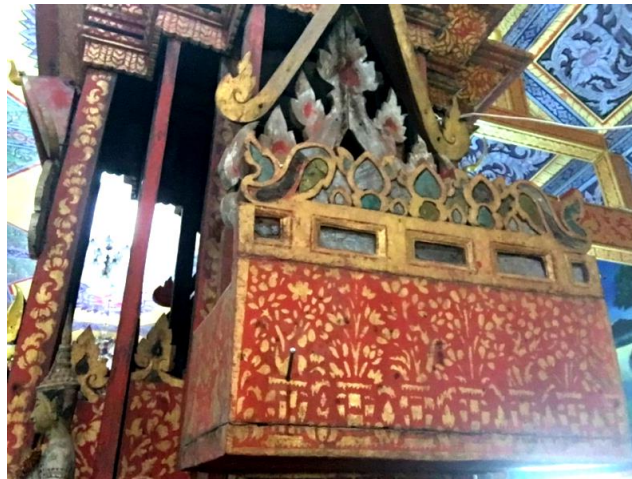
บันไดพญานาคสำหรับใช้เดินขึ้นไปบนเรือนธรรมมาสน์เป็นบันไดที่มีลักษณะเป็นรูปพญานาคปิดทองคำเปลว ปัจจุบันทาสีทองซึ่งบันไดมีทั้งหมด 6 ชั้น และตามความเชื่อว่าเป็นสะพานระหว่างสวรรค์เชื่อมต่อกับโลกมนุษย์

ภาพที่ : 10 ฉากกลั่น

ฉากกลั่นเป็นแผ่นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้าโดยใช้การฉลุไม้ แบ่งเป็นด้านบนด้านล่างมีการฉลุและแกะไม้เป็นลวดลายไทยเป็นรูปกระจิงประดับด้วยกระจกจิ้นภายในกรอบข้างล่างเป็นลายดอกไม้และสัตว์ในวรรณคดีเป็นรูปหนุมาน

ต่อสู้กันอยู่เหนือช่องมีลักษณะคล้ายหน้าบรรณซึ่งในช่องด้านในมีนกฮูกแปดปีกทั้งสองด้านอันเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความนกฮูกเหยี่ยวถือเป็นผู้นำสารจากเทพเจ้า เป็นสัญลักษณ์ด้านบวกถือว่านกฮูกที่มีสีขาวเป็นสัตว์ขี้างกายของเทพเจ้าแห่งความสมบูรณ์มั่งคั่ง เป็นผู้นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง

ภาพที่ : 11 ลวดลายที่ประดับบนกล่องสำหรับเก็บคัมภีร์ลวดลาย ลายทองที่ประดับในธรรมาสน์เรียกโดยรวมว่าพันธุ์พฤกษา เพราะมีลวดลายเกี่ยวกับชนิดของพรรณไม้เป็นส่วนใหญ่ เป็นการออกแบบลวดลายให้เกิดความหลากหลายและรูปแบบที่ต่างกันเหมือนเรียนแบบธรรมชาติ ซึ่งลวดลายที่นำมาใช้ล้วนมีลักษณะเด่น อีกทั้งลวดลายหม้อบุรณขตะนำมาประดับนั้นก็มีความสวยงามความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ร่มเย็นเสมือนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

ภาพที่ : 12 หน้าจั่วธรรมาสน์และหน้าบันทั้งสี่ด้านฉลุไม้เป็นลวดลายส่วนยอดเป็นลักษณะทรงพุ่มไ่ระดับลงมาเป็น
นาศะดุ้งมีกลิ่นอายศิลปะทางภาคกลางผสมผสานทางเหนือให้เกิดความพิเศษเฉพาะตัวและหน้าบรรณยังเป็นซุ้ม
ประตูที่มีความวิจิตรสวยงามด้วย

ภาพที่ : 13 เวดามีการแกะสลักไม้เป็นรูปเวดายืนพนมมือจำนวนทั้งหมด 8 ตน เวดาที่ยืนพนมมือนี้อีกหนึ่งลักษณะแกะไม้
ลอยตัว จากนั้นมีการตกแต่งด้วยการลงสีมีสีขาวสีแดงและสีน้ำเงินให้มีความแตกต่างจากสีของธรรมาสน์

ภาพที่ : 14 จะเห็นได้ว่าภาพทั้งสองจะมีความแตกต่างกันในกระบวนการอนุรักษ์ให้กลับมาใกล้เคียงจากของดั้งเดิมให้มากที่สุด เพราะขาดองค์ความรู้ความเข้าใจในศิลปะ การเลือกใช้วัสดุที่นำมาอนุรักษ์อาจเป็นผลเสียมากกว่าผลดี ฉะนั้นการอนุรักษ์ต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเชิงอนุรักษ์เพื่อลดการทำลายด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจกับศิลปะกรรมวัตถุ อาจต้องมีที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านและในการให้คำปรึกษาและเกี่ยวกับศิลปกรรมและเชิงอนุรักษ์เพื่อจะได้ดำรงรักษาไว้เพื่อให้เป็นมรดกทางภูมิปัญญา

ฉะนั้นการถ่ายทอดงานอนุรักษ์จึงต้องมีกระบวนการขั้นตอนที่ชัดเจนจะได้เป็นแบบอย่างให้แก่ชาวบ้านหรือผู้ที่มีความสนใจในการสืบสานงานต่อเชิงอนุรักษ์ ให้กับศิลปกรรมวัตถุเพื่อให้ศิลปกรรมวัตถุดำรงไว้นานเท่านานและเป็นแหล่งเรียนรู้การศึกษาการข้อมูลในศิลปะกรรมของชาติถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของคนสมัยก่อนในการคำนึงถึงศิลปะวัตถุที่ใช้ประกอบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ศาสนา และวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสมัยก่อนโดยนำหลักการศิลปะเชิงความงามมาใช้ในชีวิตประจำวันอันเป็นจิตใจละเอียดอ่อนปราณีต เพื่อเกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าในศิลปกรรมของชาติ และเกิดความหวงแหนสมบัติอันงดงามล้ำค่าและการอนุรักษ์ศิลปกรรมให้ดำรงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

ศิลปะวัตถุเป็นของควรรักษาแก่การอนุรักษ์ไม่ใช่เป็นหน้าที่ใครคนใดคนหนึ่งแต่เป็นทุกคน ในการดูแลรักษาศิลปกรรมอันเป็นสมบัติของชาติ ตลอดจนองค์กรต่างๆที่มีบทบาทดูแลศิลปวัฒนธรรม โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะทางความงาม ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติให้เกิดความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ ตลอดจน พระผู้ดูแลวัด ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนผู้คนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของศิลปกรรมแขนงต่างๆโดยจะจัดทำชุดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ ทั้งการรวบรวมเนื้อหาวิชาการเกี่ยวกับด้านการอนุรักษ์ที่ถอดออกมาเป็นชุดองค์ความรู้กรรมวิธีขั้นตอนการอนุรักษ์อุปกรณ์ เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักการ จะได้ลดการทำลายศิลปกรรมที่มีทรงคุณค่าล้นน้อยลง สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้สนใจในด้านอนุรักษ์ในงานศิลปกรรมและปลูกฝังให้เยาวชนรู้จักคุณค่า ศิลปกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นรากเหง้า ในการดำรงวิถีอันดีงามและภูมิปัญญาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

References

- ฉลองเดช คุณานามาศ. คติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในจิตรกรรมล้านนา. เชียงใหม่ : กู๊ดพรีนท์ พริ้นตัง. 2557.
- จำนง ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา. 2535.
- สน สีมাত্রัง. โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2526.
- สน สีมাত্রัง. รวมบทความทางวิชาการ เรื่อง จิตรกรรมฝาผนังไทย. กรุงเทพฯ : พลพันธ์การพิมพ์. 2522.
- สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. คัมภีร์โบราณในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2556.